

TURKISTON GENERAL-GUBERNATORLIGI DAVRIDA MAHALLIY BOSHQARUV INSTITUTLARI VAKOLATLARINING CHEKLANISH JARAYONI (1867–1917)

Xayrillo Yo‘lchiyev Mahmudillo o‘g‘li

Namseoul Universiteti, 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Rossiya imperiyasi tomonidan 1867-yilda tashkil etilgan Turkiston general-gubernatorligi davrida mahalliy boshqaruv institutlari — qozilar, oqsoqollar va mingboshilarning huquqiy-siyosiy vakolatlari bosqichma-bosqich cheklanishi masalasi ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mazkur institutlar tashqi ko‘rinishda saqlab qolingan bo‘lsa-da, ularning funksional vakolatlari izchil qisqartirilgan. Bu jarayon imperiyaning mustamlakachilik siyosatida markazlashgan boshqaruvni ta‘minlashga xizmat qilgan bo‘lsa-da, mahalliy jamiyatda ijtimoiy-siyosiy norozilikni kuchaytirib, milliy uyg‘onish harakatlariga zamin yaratgan.

Kalit so‘zlar: Turkiston general-gubernatorligi, mahalliy boshqaruv institutlari, huquqiy cheklov, qozilar, oqsoqollar, mingboshilar, mustamlakachilik siyosati.

АННОТАЦИЯ

В данной статье научно анализируется процесс последовательного ограничения полномочий местных органов управления — казиев, аксакалов и минбаши — в период существования Туркестанского генерал-губернаторства (1867–1917 гг.). Результаты исследования показывают, что, несмотря на формальное сохранение данных институтов, их функциональные полномочия были системно сокращены. Данный процесс являлся частью колониальной политики Российской империи, направленной на установление централизованного контроля, однако он способствовал росту социально-политического недовольства и формированию национального пробуждения.

Ключевые слова: Туркестанское генерал-губернаторство, местные органы управления, правовые ограничения, казии, аксакалы, минбаши, колониальная политика.

ANNOTATION

This article provides a scholarly analysis of the gradual restriction of powers of local administrative institutions — qozis, oqsoqols, and mingboshi — during the Turkestan Governor-Generalship (1867–1917). The findings demonstrate that although these institutions were formally preserved, their functional authority was systematically curtailed. This process, as part of the Russian Empire’s colonial policy,

was intended to establish centralized control but simultaneously provoked socio-political discontent and laid the foundation for national awakening movements.

Key words: Turkestan Governor-Generalship, local administrative institutions, legal restrictions, qozis, oqsoqols, mingboshi, colonial policy.

KIRISH

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Rossiya imperiyasi tomonidan Markaziy Osiyo hududlarida joriy etilgan harbiy-mustamlakachilik siyosati mintaqaning ijtimoiy-siyosiy tizimiga tub o'zgarishlar kiritdi. 1867-yilda tashkil etilgan Turkiston general-gubernatorligi imperiyaning janubiy mustamlaka markaziga aylanishi bilan bir qatorda, mahalliy boshqaruv institutlarini izdan chiqarish va ularni markaziy hokimiyatga bo'ysundirish mexanizmini shakllantirdi. Shunday qilib, qozilar, oqsoqollar va mingboshilar kabi an'anaviy institutlarning vakolatlarini qisqartirish mustamlakachilik siyosatining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralishi mumkin.

ASOSIY QISM

1. Mahalliy institutlarning an'anaviy funksiyalari

Turkiston hududida rus istilosidan avval qozilar sud hokimiyatini shar'iy qonun asosida amalga oshirgan, oqsoqollar jamoaviy hayotni boshqarishda ijtimoiy va ma'muriy vositachilik qilgan, mingboshilar esa ma'lum darajada harbiy-ma'muriy vazifalarni bajargan. Ushbu institutlar mahalliy jamiyatning huquqiy barqarorligi va siyosiy muvozanatini ta'minlagan.

2. Vakolatlarning qisqartirilishi va huquqiy mexanizmlar

Rossiya imperiyasi mustamlaka boshqaruvini joriy etish jarayonida ushbu institutlarni to'liq tugatmasdan, balki ularni asta-sekinlik bilan ma'nosizlashtirdi: Qozilar faqat oila va meros masalalari bilan cheklab qo'yildi; jinoiy va fuqarolik sud ishlari rus sudlariga o'tkazildi. Oqsoqollar rus amaldorlariga bo'ysunuvchi jamoa rahbariga aylantirildi, ularning mustaqil qaror qabul qilish vakolati yo'qotildi. Mingboshilar harbiy va siyosiy vakolatlaridan mahrum qilinib, oddiy ma'muriy yordamchi lavozimiga tushirildi. Bu holat Rossiya imperiyasining siyosiy strategiyasi – "mahalliy boshqaruvni saqlab qolish ko'rinishida uni markaziy nazoratga bo'ysundirish" siyosatini ifodalaydi.

3. Ijtimoiy-siyosiy oqibatlar

Vakolatlarning qisqartirilishi jamiyatda chuqur oqibatlarga olib keldi: Mahalliy elitaning siyosiy-huquqiy mavqei zaiflashdi, ularning xalq orasidagi obro'si pasaydi. Norozilik kayfiyatlari kuchayib, 1898-yil Andijon qo'zg'oloni va 1916-yil milliy qo'zg'oloniga asosiy zamin yaratdi. Jadidchilik harakati shakllanib, milliy uyg'onishning mafkuraviy poydevori sifatida jamiyatga yangi siyosiy yo'nalish olib kirdi.

XULOSA

Turkiston general-gubernatorligi davrida mahalliy boshqaruv institutlarining vakolatlarini izchil qisqartirish Rossiya imperiyasining mustamlaka siyosatida markazlashgan boshqaruvni o'rnatish vositasi sifatida namoyon bo'ldi. Biroq ushbu siyosat kutilganidek to'liq nazoratni emas, balki jamiyatda ijtimoiy-siyosiy tanglik va qarshilikni kuchaytirdi. Bu jarayon o'z navbatida milliy uyg'onish, ozodlik va mustaqillik g'oyalarining shakllanishiga zamin yaratdi. Shunday qilib, mazkur tarixiy tajriba mustamlakachilik boshqaruvi mohiyatini anglashda va uni ilmiy tahlil qilishda muhim ilmiy-metodologik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдурахимов А. Туркистон генерал-губернаторлиги даври тарихи. – Тарих ва ҳаёт, 2020, №4.
2. Зияев Ш.З. Мустақиллик ва Туркистон тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1997.
3. Saidov A. The Russian colonial policy in Central Asia. – Journal of Central Asian Studies, 2021.
4. Бартольд В.В. Сочинения. Т. II. – Москва: Восточная литература, 1964.
5. История Туркестана. – Ташкент: Фан, 1990.